

LJILJANA SUBOTIĆ
VLADISLAVA PETROVIĆ
(Novi Sad)

APOZITIVNI I/ILI PREDIKATIVNI ATRIBUT (dijahrono-sinhroni aspekt; terminološko-pojmovna razmatranja)

Sažetak: Predmet ovoga rada je rečenični konstituent u specifičnoj sintaksičkoj poziciji koji se vezuje za subjekatski ili objekatski argument posredstvom glagolske radnje tako da se njime taj argument aktualizuje, tj. pripisuje mu se neko obeležje u toku realizacije glagolske predikacije. Takvu funkciju u rečenici imali su inače prevashodno participi. Ukazujući na, u našoj literaturi, evidentnu pojmovno-terminološku neusaglašenost u pogledu ovoga sintaksičkog člana, autorke su se uslovno opredelile za rešenje naznačeno u naslovu rada. U fokus ovog istraživanja stavljeno je funkcionalno-sintaksičko povezivanje navedenog člana sa ostalim rečeničnim konstituentima na sinhronom planu, pri čemu su naznačena gramatička sredstva koja su nekad popunjavala datu poziciju, kao i ona koja se danas tu pojavljuju.

Ključne reči: sintaksa, dijahronija, sinhronija, kondenzacija, pridev, particip, apozitivni atribut, predikativni atribut

1. Problem terminologije i identifikacije

1.0. Davno je zapaženo da je drugačiji sintaksički položaj prideva /srdit/ u primeru /Srdit Marko jezdi niz Kosovo/ nego što je položaj prideva /pošten/ u rečenici: /Pošten čovjek ne umije lagati/ (Maretić 1963: 491). U prvom primeru imamo upotrebu adjektiva koju ćemo uslovno odrediti kao **predikativni atribut**, dok je u drugom slučaju u pitanju pravi **atribut**. Ovakvo razgraničenje i identifikovanje ovih dveju kategorija nije sporno.

1.1. Međutim, naša stručna literatura, kako ona starija, tako i savremena, poziciju pridevskih reči kakvu srećemo u prvom primeru /Srdit Marko jezdi niz Kosovo/ različito tumači i različito terminološki određuje. Tako, npr. Đ. Daničić za poseban sintaksički položaj prideva /žalostan/ u rečenici tipa /Mladić otide žalostan/ upotrebljava naziv **priročni (predikativni) dodatak** i objašnjava ga da „priročni dodaci stoje prema onome čemu se dodaju kao prirok prema svome podmetu“ (1858: 5-6), a A. Mu-

sić uvodi termin **predikativni atribut** (Musić 1899: 59).¹ T. Maretić negira adekvatnost termina **predikatni atribut** („Neki gramatici zovu pridjev u toj službi ‘predikatni atribut’, ali pravi razlog tome teško je razumjeti“) (Maretić 1963: 491) i za istu pojavu uvodi naziv **privezak (adjunkcija)** – jer smatra da je to pridev kojim se „izriče stanje imenice ili zamjenice, uz koje je neko vrijeme kao privezana“. Musić, međutim, Maretićev termin smatra suvišnim (up. Musić 1934) dok Belić ovakav pridev takođe definiše kao **atributivno-predikativni** (Belić 1939: 69–71). Osim navedenih termina, upotrebljavani su i sledeći: **predikatni atribut ili priložak** (Brabec i dr. 1970: 196)², **priročni atribut**, **dopunski predikat**, **predikatni atribut** (Derossi 1971–1972: 26), **sažet predikat** (Radivojević 1972–1973: 122), **privremeni atribut** (Stevanović 1962: 343), **atributsko-priloška odredba** (Stevanović 1974: 55), **neobavezni predikatski proširak** (Peti 1979, Barić i dr. 1979, Katičić 1986, Barić i dr. 1995), **apozitivno upotrebljen pridev** (Ivić 1983: 165), **atributsko-priloškoo-dredbeni dijelovi** (Minović 1987: 45), **glagolski atribut** (Up. Minović 1987: 46), **modifikativni dodatak** (Mrazović 1990: 489, 490–1), **aktuelni kvalifikativ** (Popović 1999: 243–4), i sl.³

1.1.1. A. Musić, usvajajući Paulov termin „predikativni atribut“ i Miklošićevu definiciju, izdvađa „hipotetičko“: /*Gladan i patrijarh hljeba će ukrasti*/; /*I panj je lijep obučen i nakićen*/; /*Kruh izrezan bez truda je blagovan*/ i „konsekutivno“ značenje ove kategorije: /*Fratar i mrtav ruku prostitre*/; /*Zub od zmije i mrtav uije*/; /*Pas crn, pas bio, sve je pas ter pas*/.⁴ A.

¹ Musić ovaj termin preuzima od H. Paula (*Principien der Sprachgeschichte*, str. 116) napominjući da se „takav atribut“ sreće i u grčkom, latinskom kao i u slovenskim jezicima i da ga je identifikovao i Miklošić „u svojoj Sintaksi (str. 143, 15)“ mada ga tako ne naziva. Miklošić, prema Musićevim navodima, kaže „da adjektiv u takvoj službi ima oblik nominalan, a značenje temporalno, kausalno, finalno, konsekutivno ili hipotetičko“ (Musić 1899: 59).

² „Ako neodređeni pridjev kao atribut označuje slučajno ili prolazno svojstvo imenice, zove se *predikatni atribut* ili *priložak*. On se odnosi i na svoju imenicu i na predikat i obično ne stoji ispred svoje imenice: Danas Sava *mutna* teče. Pade junak *trudan* na postelju. *Srdit* Marko jezdi niz Kosovo“ (Brabec i dr. 1970: 196).

³ U gramatikama i drugim stručnim tekstovima sreću se i sledeći termini: dopunski predikat (Simeon 1969), predikatna dopuna, apozitivni pridev, pridev u apozitivnoj upotrebi, itd.

⁴ Musić ovako objašnjava osobenost takve upotrebe prideva: „adjektiv kao predikativni atribut dobiva hipotetičko značenje po tom, što se nalazi s predikatom u kausalnoj svezi, kao da bi se n. pr. u prvom primjeru kazalo: Ako (je) gladan, i patrijarh će hljeba ukrasti t.j. dopuštam, da (je) (makar koji) patrijarh (u makar koje vrijeme) gladan, pa s toga tvrdim: i on će (u to vrijeme) hljeba ukrasti [...] adjektiv kao predikativni atribut dobiva konsekutivno značenje po tom, što se nalazi s predikatom u adversativnoj svezi, kao da bi se n. pr. u prvom primjeru kazalo: Fratar ako (je) i mrtav, ipak ruku prostire t.j. dopuštam,

Belić (1939) takođe raspravlja o ovakvoj poziciji prideva koju naziva **predikativnom**, a za koju, kako sam kaže, neki upotrebljavaju termin **apozitiv**. Napominjući da je davno poznato dvojstvo funkcije apozicije jer ona u jednom slučaju ima značenje atributa /*Starac Milija znao je lepo narodne pesme/* = /*Stari Milija/*, itd.), a u drugom „nekakvog indirektnog dodatka“ /*Milija, starac znao je lepo narodne pesme/* = /*Milija, budući starac.../* = /*Milija, iako je bio starac.../*, Belić navodi i primere relativne upotrebe prideva: /*Bolestan otac otišao je u crkvu/*; /*Otac, bolestan, otišao je u crkvu/*, gde u prvom primeru pridev /*bolestan/* ima **atributsku** funkciju dok je u drugom slučaju njegova funkcija **predikativna**: „Otac, iako je bolestan,... Otac, budući bolestan,...“ i kaže „Прилагательное, употребленное въ такомъ атрибутивно-предикативномъ значении, нѣкоторые ученые называютъ аппозитивомъ“ (Belić 1939: 69). Međutim, Belić u svojoj knjizi *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku* (1958) ipak operiše terminom **apozitiv** kojim pokriva primere tipa: /*Dete bolesno ne izlazi na hladnoću/*; /*Devojka je došla bosa/*; /*Zašto brani Vladislava mrtva/* (Belić 1958: 249).

1.1.2. M. Stevanović napominje, tumačeći položaj prideva u primeru /*Srdit Marko jezdi niz Kosovo/*, da su ga pojedini „naši gramatičari nazivali, predikativni dodatak, odnosno privremeni atribut“ koji bi, kao odredbu istovremeno vezanu i za imenicu i za glagol, trebalo „srećnije zvati **atributsko-priloškom odredbom**“ (Stevanović 1974: 55). Stevanović, međutim, pravi jasnu razliku između ovakvih primera i primera tipa: /*Stare kamenine, ugojene i teške, potekoše brzom strujom u nizinu/*. Ovakve odredbe (up. poslednji primer) on naziva **apozitivima**.⁵ Apozitiv se, smatra Stevanović, naknadno dodaje određenom pojmu, što mu daje izvesnu samostalnost, pa je stoga sličan atributsko-priloškoj odredbi, kao što se vidi iz navedenog primera, a pri tom njime se kazuje i uzrok vršenja naznačene radnje. A pravi atribut, po istom autoru, označava stalnu osobinu neodređenog pojma: /*Kroz provaljene kapije izmilješe bleđožuti, tamni i zardali zatvorenici.../* (Stevanović 1974: 51).⁶

1.1.3. Očigledno je da se primeri tipa /*Mladić otide žalostan /* ili /*жена плачущий прииде /* sa pridevom odnosno participom, razlikuju od

---

da (je) (makar koji) fratar (u makar koje vrijeme) mrtav, ali mi to ne smeta, da ne bih tvrdio, da (u to vrijeme) ruku prostire“ (Musić 1899: 60).

⁵ „Iako su oni privremeni atributi s nijansom priloške funkcije imeničke odredbe već poznatih pojmova, mi ih sada za razliku od drugih gramatičara, za razliku od Belića npr., koji im je poklonio ozbiljnu pažnju, odvajamo od tzv. *apozitiva*, mada smo ih ranije, prihvatajući Belićevo mišljenje uzimali zajedno sa ovima“ (Stevanović 1974: 56).

⁶ Čini nam se da ovde nije problem u tome da li je pojam određen ili neodređen, već u tome što je nešto novo na komunikativnom planu pripisano subjekatskom ili objekatskom argumentu, kao naknadno dodata kvalifikacija (što nije slučaj kod atributa).

upotrebe prideva (ili participa) u atributskoj (i apozitivnoj) službi. Takvu, tipično participsku ulogu, smatra A. Belić, mogle su da preuzmu i neke druge reči, uglavnom pridevi, „pod uticajem njihova čestog prebivanja u predikatu, u kojem su dobijale obeležje privremenosti“ (Belić 1958: 245–251). Mada sam Belić terminološki ne razlučuje pomenute funkcije, on je ipak jasno uočio da predikativni atribut predstavlja poseban vid atribucije, istina naknadne kao i kod apozitiva⁷ (kod kojeg, zapravo, imamo samo jednosmernu vezu: kvalifikativa sa imenicom). Međutim, predikativni atribut uspostavlja dvojnju, atributsko-predikatsku vezu — sa predikatom odnosno glagolskom radnjom, s jedne strane i sa imenicom s kojom kongruira, s druge: „To dvojstvo veze participa u rečenici (...) pretstavlja jednu od najznatnijih participskih osobina...“ (Belić 1958: 250).

1.2. Evidentna terminološka neujednačenost u imenovanju ovakve, „participske“ funkcije prideva ukazuje i na složenost problema i na nedovoljnu pojmovnu izdvojenost ove kategorije od ostalih pridevskih funkcija u rečenici. Za ono što Daničić naziva predikativnim dodatkom, a Stevanović atributsko-priloškom odredbom, M. Peti (1979: 59–64) i autori *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika* (1979: 432–437) i *Hrvatske gramatike* (1995: 570–573) i Katičić (1986: 452–459) upotrebljavaju termin **neobavezni predikatni proširak**.⁸ Za njegovo određenje bitno je da to nije dodatak imenici ili zamenici, već da je „u rečenicu uvršten izravno po predikatu“ i da predikatni proširak u dubinskoj strukturi rečenice funkcira kao samostalan predikat⁹.

1.2.1. M. Minović (kao i A. Belić i Stevanović, up. tt.1.4 i 1.5) primećuje da je u rečenici /O tome Lujo *budan* sanja/, pridev /*budan*/ dvo-smerno sintaksički vezan, dakle, i za imenicu i za glagol, tako da je to u isto vreme i „atribut i priloška odredba“, što on, opisno, zove **atributsko-priloškoodredbeni deo** rečenice¹⁰. Po njegovom tumačenju, glagol-

⁷ Belić se poziva na Šahmatova koji je utvrdio da se atributsko-predikatskim mogu nazvati oni odnosi „kojima se ili tvrdi ili poriče veza kakve crte (‘признака’) sa njenim nosiocem o kojem se misli nerasčlanjeno celinom složene pretstave“ (Belić 1958: 250).

⁸ Zagrebački autori prave razliku između imenskog i glagolskog predikatnog proširka, a pri tom, u okviru kategorije imenskog proširka, ne izdvajaju one u kojima se pridev ponaša kao tzv. apozitiv od onih u kojima pridev funkcira kao „predikativni atribut“.

⁹ U rečenici /*Sava teče mutna*/ „predikatni proširak“ /*mutna*/ može biti predikat u drugoj rečenici: /*Sava teče.*/ /*Sava je mutna.*/. Peti ukazuje na ekvivalentnost sintaksičkog položaja prideva /*mutna*/ i „participa“ /*poskakujući*/ u rečenici: /*Čovek prolazi ulicom poskakujući*/ (Peti 1979: 64, up., takođe Ivić 1983: 155–176).

¹⁰ Minović (1987: 45) ističe da ovaj konstituent treba razlikovati od priloškoodredbenog atributa, koji je po službi imenički dodatak, a ima značenje priloške odredbe, npr.: *kuća na brijegu, ljudi iz mog kraja*.

ski pridevi, osim glagolske službe, mogu imati i funkciju pravih i nepravih prideva. U pravoj pridevskoj službi imaju sve osobine prideva i vrše službu **atributa**. U rečenici /Vladimir nije sam i svojevolumno izabrao svoj život *obeležen tolikim smrtime*/, konstrukcija sa trpnim pridevom /*obeležen*/ nalazi se u nepravnoj, nepotpunoj atributskoj službi, jer dok određuje imenicu /*život*/, taj pridev u isto vreme ima i glagolske osobine (označava izvršenu radnju, izveden je od glagola svršenog vida i ima dopunu — /*tolikim smrtime*/). Autor tvrdi da se ovakve konstrukcije mogu tretirati kao **polupredikativni rečenični delovi** jer postoji diskrepancija između službe u rečenici i njihovog značenja.

1.2.2. P. Mrazović (1990: 488–491) primere tipa: /*Umorna baci se* [Marija] na krevet/ svrstava pod odeljak *Rečenični dodaci* gde razmatra i takve „prideve ili pridevske fraze“ nazivajući ih „**modifikativnim dodacima**“¹¹.

1.2.3. Ž. Stanojčić i Lj. Popović, autori *Gramatike srpskog jezika* (1999: 243), upotrebljavaju termin **aktuelni kvalifikativ** za rečenični konstituent kojim se iskazuje neka u datom trenutku „aktuelna“ karakteristika subjekatskog ili objekatskog pojma: /*Zastao je neodlučan*/ . Govoreći o apozitivnim odredbama koje se dodaju imenici ili imeničkoj sintagmi, ovi autori navode dva tipa: **apozitiv** i **apoziciju**. Autori u apozitive svrstavaju ovakve primere: /*Milan, umoran od pešačenja, seo je* da se odmori/; /*Jasnina mačka, dlake nakostrešene od straha, sakrila se* pod krevet/. Ta klasifikacija je u skladu sa Stevanovićevim tumačenjem upotrebe prideva kao imeničkih odredbi (Stanojčić i Popović 1999: 270–272).

1.2.4. M. Ivić (1983: 155–176), raspravljajući o „srpskohrvatskim gerundima“ zapaža da kada „gerund ostvaruje vezu s rečeničnim predikatom ovako posredno, preko subjekta, možemo otelotvoriti i apozitivno upotrebljeni pridev, odnosno njemu odgovarajuću genitivnu konstrukciju, a ako se radi o ubacivanju gerunda između subjekta i predikata, i relativnu rečenicu; up. *došla je vukući težak kufer* sa *došla je natovarena paketima* (...); *žena, noseći dete na rukama, nije htela da sačeka* sa *žena, koja je nosila dete na rukama, nije htela da sačeka*“¹².

1.2.5. Z. Derossi (1971–1972: 27, 32) u svom radu o **predikatnom atributu** ističe da naše savremene gramatike najčešće upotrebljavaju upra-

¹¹ „Ovi dodaci, doduše, — kao i dopune — zavise od glagola, ali nisu vezani za određenu podgrupu glagola (...) Oblik prideva se slaže u rodu, broju i padežu sa imenicom na koju se odnosi“ (Mrazović 1990: 488–489).

¹² Prvi navedeni primer sa gerundom, gde postoji mogućnost semantičke supstitucije ovog oblika konstrukcijom sa trpnim pridevom, mi definišemo kao **predikativni atribut**, dok drugi navedeni primer, gde se ostvaruje supstitucija gerunda relativnom klauzom, mi određujemo kao **apozitivni atribut** (up. t. 2).

vo taj naziv „za onu vrstu atributa kojega se veza s predikatom daje vrlo lako uočiti“ i izvodi o njemu sledeće zaključke: (a) da se on, kao i predikat, javlja uvek u neodređenom obliku „jer zapravo predstavlja drugi predikat“; (b) vremenski se poklapa s glagolskom radnjom; (c) može označiti prolazno svojstvo subjekta/objekta i može biti vezan uz lične glagolske oblike i participe; (d) nije uvek jednako čvrsto vezan uz predikat, itd.

1.2.6. Lj. Subotić (1984) proučava sa dijahronog aspekta ulogu pasivnog participa prezenta (kojem u savremenom jeziku odgovara trpni glagolski pridev) i aktivnog participa prezenta i preterita, uočavajući sledeće njihove sintaksičke funkcije: *atributsku*, *predikatsku*, **kopredikatsku (=predikativni atribut)**¹³ i *funkciju supstantiva* (a za aktivne participe beleži i poziciju tzv. apsolutnog dativa kao i „kategoriju sa dvojakom transformacijom“). Za primere u kojima particip kazuje neku karakteristiku subjekta u vreme vršenja radnje ova autorka koristi termin **kopredikatska funkcija**.¹⁴ Tada participi funkcionišu kao kondenzatori rečeničnog značenja i na površinskoj strukturi predstavljaju *atribut predikatu*, dok su na dubinskoj strukturi predikati druge rečenice. Tako se primer /Посѣди сада *недвижимь*/ može transformisati: (1) /Он поседи./ (2) /Он је непокретан./; ili primer /Она его *онако клечетъа* на ястуку *погледи*/ u: (1) /Она погледа њега./ (2) /Он клечи на јастуку./ (Subotić 1984:17, 41).

1.2.7. M. Burzan (1990) upoređujući upotrebu glagolskih prideva u srpskom i mađarskom jeziku polazi, uz izvesne izmene, od Stevanovićeve podele. Odvajajući apozitivni atribut od apozitiva, ista autorka ne prihvata Stevanovićevo mišljenje da je „naknadno dodavanje odredbe jedini relevantan kriterijum za njihovo funkcionalno razvrstavanje.“ Autorka apozitivni atribut svrstava u čisto imeničke odredbe, dok za apozitiv smatra da ostvaruje vezu sa predikatom, što je, prema njoj, upravo relevantno za diferenciranje odredbi sa dvostrukom vezom, a nebitno da li je ta odredba dodata naknadno ili nije. Ona prihvata Stevanovićev termin **atributsko-priloška odredba** i koristi ga za slučajeve kada se pridevom kazuje stanje, izgled, položaj tela subjekatskog ili objekatskog pojma u vreme vršenja radnje iskazane predikatom, pa

¹³ U okviru atributske funkcije autorka razdvaja primere u kojima je particip u preponovanom i u postponovanom položaju, a u okviru predikatske funkcije primere u kojima je particip „jedinica Lex“ uz kopulativne ili semikopulativne glagole. U okviru predikatske funkcije beleži, takođe, i primere u kojima particip ima funkciju predikatske odredbe za način, a u savremenom jeziku tim primerima odgovara prilog. Particip preterita aktivni, međutim, nije zabeležen u tzv. kopredikatskoj funkciji (Subotić 1984: 49–66).

¹⁴ S obzirom na to da particip kondenzuje predikaciju koja je paralelna sa upravnom predikacijom, termin **kopredikatska funkcija** odgovara takvoj funkciji participa. On se, dakle, javlja kao kopredikat u podležnoj strukturi rečenice.

glagolski pridev tada stoji u koordiniranom odnosu sa predikatom. Termin **apozitiv** ona koristi za onaj tip odredbe koji determiniše imenicu i samostalan je u odnosu na nju, a nalazi se u subordinarnom odnosu sa predikatom.

1.3. Iako je očigledno veliko nesaglasje u terminološkom određenju prideva u poziciji tzv. **predikativnog atributa**, (gotovo) svi autori koji su se bavili ovim problemom slažu se u identifikaciji njegove osnovne prirode, a to je njegova predikativnost. To se ogleda i u predloženim terminima. Većina termina su dvočlani nazivi koji obavezno sadrže i reč kojom se ta predikativnost eksplicira. Predikativnost ovih kategorija ne manifestuje se toliko na površinskom planu rečenice već je ona njihovo ishodišno svojstvo. Takvi pridevi pojavljuju se kao *kondenzatori* dubinske predikacije u kojoj se oni ponašaju kao leksička jezgra predikata. M. Radovanović (1977: 24) je uočio da u srpskom jeziku i konstrukcije sa deverbativnim pridevom odnosno sa istim pridevom u poziciji apozitiva mogu kondenzovati rečenična značenja.¹⁵ Z. Topolinjska napominje da apozitivni atributi mogu biti kondenzatori rečeničnog sadržaja i da se takvi primeri mogu interpretirati kao relativne rečenice (Topolinjska 1981: 8). Lj. Subotić (1984: 5) u vezi sa ovakvim svojstvom participa kaže: „U različitim epohama jezičkog razvitka, sažimanje rečenice vršilo se različitim jezičkim sredstvima. U staroslovenskom [jeziku] (...) jedno od osnovnih sredstava kondenzacije, a samim tim i ekonomije u jeziku, bili su participi. Iz staroslovenske pismenosti sistem ovih kategorija prenet je u srpski srednjovekovni jezik književnosti. Zamena srpske redakcije staroslovenskog jezika ruskom redakcijom, u prvoj polovini 18. veka, nije bitno izmenila situaciju u pogledu upotrebe participa. S obzirom na to da su ove kategorije, kao sredstvo literarnog izraza u oba tipa književnog jezika, bile žive – one su nastavile svoju egzistenciju i tokom 18. veka. Jezički pluralizam 18. veka proširuje se i na 19. vek“ (Subotić 1984: 5–6). Autorka particip prezenta pasivni (i aktivne participe prezenta i preterita) u atributskoj i imeničkoj službi transformiše u relativnu rečenicu, a particip u **ko-predikatskoj funkciji** interpretira kao predikat druge rečenice. M. Burzan (1990: 42) primetila je da se glagolski pridevi u službi atributsko-priloške odredbe mogu shvatiti kao kondenzatori nezavisne, a u službi apozitiva kao kondenzatori zavisne rečenice.

---

¹⁵ Radovanović (1977: 143–156) izdvaja dve vrste kondenzatora: 1) neposredno derivirani iz predikata u finitnom gl. obliku: verbidi (infinitiv i participi), deverbativne imenice, deverbativni prilozi, deverbativni pridevi, deadjektivne imenice; 2) oni koji nisu neposredno derivirani, već je predikacija implicitna i može se rekonstruisati: apozitivna obrazovanja, imenice koje nisu deadjektivne ili deverbativne, leksički signali presupozicije, prosentencijalizatori, rečenični ekvivalenti.

2. Šta je **apozitivni** (AAt), a šta **predikativni atribut** (PAAt)

2.0. **Atribut** (At) je osnovna funkcija prideva u rečenici¹⁶. On u tu funkciju dolazi preko kopulativnog predikata u kojem fungira kao njegovo leksičko jezgro kojim se kvalifikuje, odnosno i identifikuje referent (u zavisnosti od toga da li je pridev u atributu neodređenog ili određenog vida)¹⁷. To ćemo pokazati sledećim primerom: /*Visok(i) i mršav(i) mladić ulazi u sobu*/; kojem pretpostavljamo dve ishodišne rečenične strukture: (1) /*Mladić je visok i mršav*/ [(2) /*On ulazi u sobu*/]¹⁸, čijom preoblikom dobijamo gotovu nominalnu sintagmu /*Visok(i) i mršav(i) mladić*/ koja se uvrštava u rečenicu /*On ulazi u sobu*/ preko zajedničkog subjekta njegovom supstitucijom [Mladić = on]. Činjenica da se pridev pojavljuje u predikatskoj funkciji otvara mu mogućnost da se transformacijom preoblikuje u atribut i to u (neutralnoj) preponovanoj poziciji u odnosu na imenicu tako da se ostvaruje njegova direktna kvalifikativna veza sa imenskim referentom. Atribucija se i inače smatra jednim vidom kondenzacije kopulativnog predikata (u našem primeru prve) podležne sintaksičke strukture /*[Mladić] je visok i mršav*/ u atribut. Za nominalnu sintagmu /*Visok(i) i mršav(i) mladić*/, koja je na komunikativnom planu već oformljena, tematska kategorija, prisustvo površinskog predikata /*ulazi u sobu*/ redundantno je. Ono što je informacija u ovoj rečenici dobija se na pitanje: **Kakav mladić ulazi u sobu?** [Odgovor je: Visok i mršav mladić].

2.1. Atribut može, međutim, biti i postponovan u odnosu na imenski referent: /*Mladić, visok i mršav, ulazi u sobu*/; odnosno preponovan /*Visok i mršav, mladić ulazi u sobu*/; ali intonaciono i poziciono izdvojen (interpunkcijom ili čak i parcelisan, up. npr. /*види се по која столица (...) Кревет ненамештен, разбачен*/ Игњ. МН. /*Nasred dvorišta, višnja. Visoka, neplodna*/ M.D., 80). Ovu sintagmatsku vezu sa tzv. **apozitivnim atributom** (AAt) dobili smo drugim vidom transformacije iz odnosne veze imenskog referenta i njegovih kvalifikativa (atributa) te se on (AAt) na površinskoj strukturi ponaša kao kondenzator podležne relativne rečenice¹⁹: /*Mla-*

¹⁶ I. Klajn (1978: 26) takođe govori o različitim funkcijama prideva: *atributskoj*, kada je on modifikator na nivou sintagme, zatim o **apozitivnoj** /*Suva od žege, grana se prelomi*/ i **predikativnoj** službi /*Grana je suva*/.

¹⁷ Danas je razlika u upotrebi neodređenog odnosno određenog pridevskog vida u čisto atributskoj funkciji u standardnom srpskom jeziku gotovo izbrisana. Ipak, gramatike i dalje insistiraju na tome da se neodređenim pridevima samo opisuje, kvalifikuje imenica uz koju stoje, dok se određenim pridevima ta imenica i identifikuje (up. npr. Barić i dr. 1995: 541).

¹⁸ Up., takođe, Znika (1988: 23–54).

¹⁹ Prema interpretaciji Z. Topolinjske, apozitivni atribut po definiciji razlikuje se od sintagme koju modifikuje, a u ovakvu poziciju stavlja se „ona sadržina koja treba da privuče pažnju adresatu putem kontrasta u funkcionalnoj perspektivi“ (Topolinjska 1981: 9).

dić *koji je visok i mršav, ulazi* u sobu/. Ono što je informacija za ovakvu rečeničnu strukturu dobija se na pitanje: **Koji mladić** ulazi u sobu? [Odgovor je: Mladić koji je visok i mršav]. (Treba napomenuti da rečenični kompleks: /Mladić koji je visok i mršav ulazi u sobu/; takođe ima ishodišne rečenice u navedenim dvema strukturama iz kojih je relacionala veza proizvod sekundarne transformacije preko identičnih subjekata: (1) /Mladić je visok i mršav./ (2) /On ulazi u sobu./ → Mladić koji je visok i mršav ulazi u sobu → Mladić, visok i mršav//Visok i mršav, mladić ulazi u sobu/. Budući da se ovaj tip atribucije dobija preoblikom odnosne klauze u kojoj pridev isto tako fungira kao leksičko jezgro predikata, apozitivni atribut rematizuje imenski antecedent. Pošto u ishodišnoj strukturi imamo rečenični kompleks sa **subordinacijom** (relativnu klauzu i upravnu predikaciju), sintagmatska veza apozitivnog atributa i upravne imenske reči nije komunikativno završena jedinica te je neophodna aktualizacija iskaza pomoću finitne glagolske konstrukcije.

2.2. Za razliku od atributa, pravog i apozitivnog (koji se realizuju samo u okviru nominalne sintagme), **predikativni atribut** (PA_t) na površinskom planu rečenice ostvaruje dvosmernu vezu: sa predikatom s jedne strane i sa imenskim argumentom, s druge. Pokazaćemo to sledećim primerom: /*[Visok i mršav] mladić ↔ smrknut ↔ ulazi* u sobu/. Prema tome, dok su At i AAt kondenzatori kvalifikativne i odnosne predikacije iste ishodišne rečenične strukture koja ima leksikalizovan subjekat u imenici /*mladić*/ (up. /Mladić je visok i mršav/), za kondenzaciju koja se na površinskoj strukturi ostvaruje kao PA_t potrebne su dve predikacije, takođe sa koreferentnim subjektima, koje su u **koordiniranom** odnosu, a od kojih druga **mora** biti sa *kopulativnim predikatom i anaforskim subjektom*: (1) /*[Visok i mršav] mladić ulazi* u sobu./ (2) /*On je smrknut.*/ Iz ovog što je do sada pokazano sledi da je za transformacije prideva u At, AAt i PA_t relevantan **redosled** (i međusobni odnos) ishodišnih rečeničnih struktura. Dok su At i AAt kondenzatori **prve** (obavezno kopulativne) podležne predikacije, PA_t je kondenzator **druge** podležne predikacije koja takođe mora biti kopulativna.

2.3. Dok je AAt u rečenicu uvršten jedino preko imenskog referenta (kao uostalom i At), za PA_t neophodno je prisustvo (ne samo na komunikativnom planu) i predikata prve ishodišne rečenice (koji najčešće nije kopulativni) posredstvom kojeg se povezuje i sa imenskim referentom kongruirajući s njim. On je, kao što smo već napomenule, dvosmerni vezan: i za predikat i za imenski referent. PA_t-om iskazuje se *novo* svojstvo na komunikativnom planu već određenog argumenta koje mu se pripisuje preko predikata druge ishodišne strukture. Pošto su dve podležne rečenične strukture u koordiniranom odnosu, na površinskoj strukturi PA_t-u mesto

otvara upravo glagol u predikatu. Ono što je informacija u toj rezultativnoj (površinskoj) rečenici /*[Visok i mršav] mladić ulazi u sobu smrknut/*, dobija se na pitanje: **Kakav je on/mladić dok/kad ulazi u sobu?** [Odgovor je: *Smrknut*]. Razumljivo je da se PAt može pojaviti i ispred predikata u rečenici /*Smrknut, mladić ulazi u sobu/*. Na taj način, frontiranjem, PAt se stavlja u komunikativni fokus.

3. PAt, termin i definicija

3.0. Sumiranjem (u tt. 1. i 2) različitih gledišta, definicija i terminoloških rešenja u vezi sa PAt-om pre svega, opredelile smo se za navedeni termin (**predikativni²⁰ atribut**). To je, dakle, onaj rečenični član koji je upućen prvenstveno na predikat, iako se njime zapravo kazuje nešto (novo) što se pripisuje imenskom referentu u poziciji subjekta ili objekta u toku realizacije predikatske radnje, što je sa informativnog stanovišta važnije. Njime se, zapravo, referent rematizuje i aktualizuje.

Uloga PAt-a na sintaksičko-semantičkom planu rečenice je kompleksna, budući da on istovremeno ostvaruje vezu sa dva osnovna rečenična člana — glagolskim predikatom i prvim ili drugim njegovim argumentom. Da bi se identifikovala ta njegova funkcija u rečenici, nužno je formirati pitanje pomoću upitne pridevske zamenice **kakav?** a koje će se odnositi upravo na to (sa komunikativnog stanovišta novo) obeležje (stanje, izgled, položaj, status ili rang, i sl.) imenskog referenta koje mu se atribuiira u toku ostvarivanja predikatske radnje: [kakav je/je bio i sl. taj referent dok/kad + (površinski) predikat?]. Dakle, PAt-om aktualizuje se stanje, neko karakteristično obeležje, položaj, status ili rang, i sl. subjekatskog ili objekatskog argumenta. Reč je o posrednoj, obično privremenoj, u datom trenutku aktuelnoj kvalifikaciji personalnog (ređe nepersonalnog) subjekta ili objekta.

3.1. Mada se u poziciji leksičkog jezgra predikata²¹ može naći svaki pridev, ne mogu se sve pridevske lekseme i realizovati kao PAt (ili bar nije uobičajeno). Tako, npr. navedeni primeri /*visok, mršav/* za At i AAt ne ispunjavaju semantičke uslove da bi bili upotrebljeni u poziciji PAt-a. Ovi pridevi referišu o trajnom svojstvu imenskog konstituenta, što je inkompatibilno sa osnovnim obeležjem predikativnosti, zapravo vezanosti za realizaciju radnje površinskog predikata, a to je podležno svojstvo predikativnom atributu. Dakle, leksičko-semantičko polje PAt-a znatno je suženo. U

²⁰ Sam termin **predikativ**, uostalom, upotrebljava se za imenovanje kategorije koja u sebi objedinjuje „обозначение действий и качества“ (Ярцева 1990: 578).

²¹ Up. t. 2.2. u kojoj pokazujemo da se predikativni atribut (kao i svaki atribut, uostalom) transformiše iz kopulativnog predikata (v., takođe, tt. 2.0. i 2.1).

poziciju predikativnog atributa mogu doći glagolski pridevi (i participi, naravno), a izuzetno i one pridevske lekseme koje u svojoj semantici imaju komponentu procesualnosti, odnosno promene stanja, situacije, fizičkog izgleda i sl. Up.:

— Обрѣтохъ монастирь Раваницъ пхстх и весма порхшенх (Јб. Стојановић, 1683–1718); Довати виле, преби јој жиле; Једва утече модра под одар (Вук, 1. књ.); Лука је стајао pored stola, razdr-ljen i crven, sa čašom u ruci (V.S., 30)²².

3.2. Predikativni atribut može se pojaviti isključivo u neodređenom pridevskom vidu (što je slučaj i sa apozitivnim atributom²³). Ovim se PAT i AAt suprotstavljaju At-u koji može imati i određeni i neodređeni vid prideva. Isto tako, za razliku od At-a koji uvek mora imati ekspliciranu imenicu sa kojom kongruira (i koju kvalifikuje), za AAt i PAT imenski referent koji oni modifikuju može biti i anaforski. S druge strane, dok At i AAt moraju imati ekspliciran (leksikalizovan) imenski referent koji kvalifikuju (AAt bar na nivou anafore) i preko kojeg se uvode u sintaksičku strukturu, PAT, koji se, kao što smo već napomenule, uvodi preko površinskog predikata, to ne mora jer je u predikatu već sadržana informacija o licu (tj. o referentu u našem slučaju) sa kojim kongruira.

4. Predikativni atribut iz dijahrono-sinhrono perspektive

4.0. U funkciji PAT-a pojavljuju se *determinativne* reči (kao i sintagme), pre svega pridevi, kako pravi tako, i to znatno češće, glagolski, s ob-

²² Primeri iz starijeg jezika ekscerpirani su iz sledećih dela: Stojanović, Ljub. (1984). *Stari srpski zapisi i natpisi*. [Fototipsko izdanje]. Knj. III. Beograd: SANU-Narodna biblioteka Srbije-Matica srpska; Karadžić Stef., Vuk (1969). *Srpske narodne pjesme*. Knjiga prva. [Fototipsko izdanje]. Beograd: Nolit; Karadžić Stef., Vuk (1969). *Srpske narodne pripovijetke*. Beograd: Prosveta. Primeri su preuzimani i iz studije *Sudbina participa u književnom jeziku kod Srba u 19. veku*, u kojoj su analizirani participi iz jezika srpskih pisaca 19. veka (Vidakovića, Mušickog, Sterije, Hadžića, i dr., kao i tekstovi iz Letopisa Matice srpske; Subotić 1984: 17–8, 41); kao i iz Subotić (1994; 1998). Što se tiče savremenog jezika, za analizu i ilustraciju PAT poslužili su primeri ekscerpirani iz knjige Vidosava Stevanovića, (1989). *Periferijski zmajevi* (V. S.). Sarajevo: Svjetlost. Napominjemo da je ova knjiga bila izvor za jezičko istraživanje studentkinje Marijane Miljević, koja je uspešno odbranila diplomski rad pod naslovom *Sintaksičko-semantička analiza radnih i trpnih glagolskih prideva u zbirci pripovedaka „Periferijski zmajevi“ V. Stevanovića na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu*, septembra 1999.g. pred komisijom: prof. dr Ljiljana Subotić, doc. dr Vladislava Petrović i mr Mirjana Jocić. Isto tako, kao korpus za ovo istraživanje, poslužili su nam primeri iz knjige Milovana Danojlića (1980). *To (Vežbe iz upornog posmatranja)*. (M. D.), Beograd: Prosveta, a za parcelaciju PAT preuzeti su i primeri iz Subotić (1995).

²³ „Apozitiv je najčešće pridev ili pridevska sintagma kongruentna u rodu, broju i padežu sa imeničkim konstituentom kome se dodaje (...). Uz to, ako pridev razlikuje vid, a

zirom na to da je ova pozicija u starijim tipovima srpskog književnog jezika bila ekskluzivno *participska*. To pokazuju sledeći primeri:

— Само Которъ (...) оставио є невредимъ (Хацић 1858); садъ тамо управо и припада, невидимъ (Летопис 1844); она єго *онако клечейъа* на ястуку погледи (Видаковић 1823); позове Ђорђа на борбу, кога кад смѣло к нѣму *долазећа* види, препадне се (Стерија 1828); где є ветъ родителъ убієногъ и нѣгове сроднике *седейъе* нашао (Летопис 1844); Лука је стајао pored stola, *razdr-ljen i crven*, са ђаѡм у гуси (V.S.,30); Шта значи *овај огњени ђе-чаиъ* који је све спржио, и *сада нечиъак*, оставља само смутњу древне легенде (А. Вучо).

Smenom književnojezičkog idioma u prvoj polovini 19. veka (pobedom Vukove reforme književnog jezika) pasivni particip prezenta nestao je iz modernog srpskog literarnog jezika. Njegovo mesto u sistemu zauzeo je trpni glagolski pridev (pasivni particip preterita) ili necesitativni pridev, u zavisnosti od semantike glagolske osnove. Aktivni particip, међутим, nastavio je da egzistira u jeziku или као gerund (gubljenjem veze sa imenskim referentom) или као popridevljena forma „na -ћи“ (gubljenjem veze sa predikacijom) (up. Subotić 1984).

4.0.1. Ukoliko se u poziciji PAt-a нађе trpni pridev, tada je izrazitija kvalifikacija privremenog stanja, tj. obeležja prvog или drugog учесника те ситуације, док се правим pridevom чеће указује на њихове психофизиолошке или физичке карактеристике.²⁴ Uporedi primere из razgovornog jezika:

— Доčekала га је razdragana; Video ju је raščupanu i uplakanu; Sedi tužna; Čeka gladan; Izašla је našminkana; Trči bosa; Onako trapav, i nespretn, teško се snalazi; Pojavio се blatnjav.

4.0.2. U savremenom srpskom jeziku ponekad се и самим *radnim glagolskim pridevom*, а често у комбинацији са другим, trpnim или правим

стоји у nominativu (или akuzativu jednakom nominativu), употребљава се само у neodređenom vidu“ (Stanojević i Popović 1999: 271).

²⁴ На разлику у употреби између прилога и (glagolskog) prideva у kopredikatskoj poziciji ukazivali су pojedini gramatičari, up.: (a) /*Gledao ме је ukočeno*/, (b) /*Gledao ме је ukočen*/. Prilozima се, у stvari, iznosi неко obeležje predikacije на основу којег се ствара општи utisak о самом akteru (у наведеном primeru то је *percipijent*), док се pridevom referiše isključivo о stanju или izgledu tog aktera. Тако док за идентификацију PAt-a важи питање: [Kakav је био док ме је gledao?], а у случају са прилогом (наш први пример) идентификација се постиже питањем: [Kako се ostvaruje data akcija?]. Belić (1958: 250) tvrdi да ovako употребљени pridevi imaju прилошки karakter jer се у другим jezicima, npr. у poljskom, umesto prideva у тој истој službi може употребити прилог.

pridevom, kao i gerundom, u poziciji PAt-a referiše o psihofiziološkom stanju subjekta ili objekta za vreme vršenja određene radnje:

— Videla sam ih kako zvone, uzdrhtali i čvrsti, blago oznojeni od straha i strepnje, puštajući mužjačke vonjeve (V.S., 120); I videla sam sebe kako ih ispraćam, omlitavele od umora, pepeljaste od prve zore i već uplašene od pustoši jutarnjih ulica, ružne kao sasušeno crevo — i sama umorna, s podočnjacima i sasušanim znojem na koži (V.S., 120).

4.1. Sem prideva, poziciju PAt-a često popunjavaju *padežne sintagme* (u genitivu i instrumentalu) sa kvalifikativnim značenjem u čijem je sastavu imenica — po pravilu blokirana pridevskim determinatorom — kojom se denotira integralni deo posesora²⁵:

— Izobličenog lica i krvavih ruku, Lazar se teturao pored nas (V. S., 91); Došao je pešice, ranjavih nogu i bos (V.S., 63); Stajao je kao mator, malo raskrečenih nogu (V.S., 43); Oblaci su se vukli nisko nad ravnicom, opuštenih trbuha (V.S., 27); Na golom betonu pločnika sedi omalen, tršav Arap — poguren na drevni način, prekrštenih nogu, kao što se sedi na svim raskršćima sveta (V.S., 51)²⁶.

Pridev je obavezni deo date sintagmatske veze i onda kada nije u pitanju neotuđivi deo tela: Pokoji pijanac bi... zijao u mene, otkopčanog šlića (V.S., 27)²⁷. Sve navedene primere moguće je interpretirati parafrazom odgovarajuće konstrukcije sa glagolom */imati/*.

Da sve pomenute reči i sintagme imaju sličnu determinativnu ulogu budući da se njima karakterizuje najčešće subjekatski referent, pokazuje i to što se mogu vezati za isti glavni predikat:

²⁵ M. Ivić smatra da su genitivna i instrumentalna konstrukcija ravnopravne i zamjenljive onda kad je u pitanju deo tela, a određivanjem te pojedinosti daje se i karakteristika cele ličnosti (Ivić 1956: 263).

²⁶ M. Radovanović za ovakve pozicije i značenje datih genitivskih konstrukcija upotrebljava termin **propratna okolnost**: *Čekao je zaustavljenog disanja* → *Čekao je, pri tom je zaustavio disanje*. Isti autor kaže: „mada konstrukcija s obaveznom determinatorom prividno neposredno opslužuje verbalni centar u bazičnoj ideji međutim, ovde se radi o pripisivanju inherentnog entiteta posesoru, tj. sada agensu rečenice npr.: *Sedeo je pognute glave* → *Sedeo je i pri tom je imao pognutu glavu*.“ (Radovanović 1990: 106; up. takođe, str. 94–95). Autori *Gramatike srpskog jezika* smatraju da ovakva odredba predstavlja **načinski aktuelni kvalifikativ** (Stanojčić i Popović 1999: 243).

²⁷ „Kakav komad odelo samo se izuzetno može obeležiti kvalitativnim genitivom — onda kada stanje u kome se odelo nalazi daje karakteristiku cele ličnosti.“ (M. Ivić: 1956: 264).

— Gega prema meni: *podbuo, četvrtast, opuštenih šapa* (V.S., 47); A štićenici Sofije Radman imali su slične uspomene... pričali smo ih u mraku spavaonice, *drhteći*²⁸, *pribijeni jedan uz drugoga* (V.S., 23); Majka je sedela sama u polupraznom, zapuštenom stanu... — *umotana* u penjoare i džempere, *zgurena* pred ugašenim televizorom (V.S., 20).

4.1.1. U poziciji PAt-a upotrebljava se i *redni broj* (koji je postponovan, eventualno preponovan), ako se nosilac situacije rangira po redosledu u sukcesivnom nizu aktera neke situacije, u odnosu na glagolski predikat: Stiže treći; Završili su sezonu poslednji u grupi; Saznala je to prva; *Prva mu je to saopštila*.

4.1.2. *Poredbena konstrukcija* u funkciji PAt-a uz glagolski predikat ima prvenstveno značenje „u kom je svojstvu, rang“ učesnik date situacije, tj. referiše o njegovom statusu: Radi kao lektor; Zaposlio se kao zidar; Plasirao se za prvenstvo kao naš najbolji strelac, itd. U sastavu ove konstrukcije obično je imenica kojom se denotira neka vrsta delatnosti aktera.

4.2. Kako pokazuju navedeni primeri, PAt može se vezati za *subjekat* ekspliciran posebnom imeničkom leksemom ili anaforskom zamenicom, ali često se subjekat u srpskom jeziku i ne izriče jer je sa obaveštajnog stanovišta redundantan konstituent s obzirom na finitnu strukturu glagola u predikatu.

Ukoliko je imenovan *nosilac* predikatske radnje, PAt može biti različito distribuiran u odnosu na subjekatski i predikatski konstituent u datoj rečeničnoj strukturi u okvirima sledećih osnovnih varijantnih modela: (a) Sb²⁹ + P + PAt / P + Sb + PAt; (b) Sb + PAt + P; i (c) PAt + Sb + P / PAt + P + Sb.

4.2.1. Prvi (a) model je, inače, tipičan, nemarkiran u pogledu redosleda rečeničnih konstituenata, a za PAt to je najuobičajenija pozicija u rečenici savremenog srpskog jezika s obzirom na to da PAt na informativno-komunikativnom planu predstavlja dodatak predikatu a pri tom, iako je tu na distanci od subjekta, on kongruira sa njim. Primeri iz narodne književnosti pokazuju nam da je P vrlo često zauzimao inicijalnu poziciju, a sledio mu je subjekatski konstituent za koji se tada neposredno vezivao PAt. Ovo je, inače, nemarkirana pozicija PAt-a jer je on tada postponovan u odnosu na predikat.

(1) — Се! Врати намъ се Князь любимый Съроводимъ благословомъ кроткимъ орача (Мушицки); Јер сад ће доћи месец љутийи

²⁸ Jedino gerund I, kojim se konotira manifestovanje nekog stanja na samom nosiocu radnje, može da konkuriše kao glagolski oblik trpnom (ili radnom) pridevu u poziciji PAt (up. *plačući* : *uplakan*; *drhteći* : *uzdrhtao*), premda se informacija data njime unekoliko razlikuje od one koja se dobija upotrebom glagolskih prideva.

²⁹ Oznake stoje za: Sb = subjekat, P = predikat.

и уморан (Вук, Прип.); Црљено цв'јеће и модро, Брала га Мара вјерена, Вук, 1.књ.), Расло дрво бадемово, шанко, високо (Вук, 1. књ.), Не утече нитко него краљ ранен су тѣри иладе коника (Јб. Стојановић); One dve опajdare su me ukočeno gledale, raskrečene, podbočene (V.S., 67); Prolazi Vasilije Belobrk, klonuo, kao da samog sebe носи на ramenima (V.S., 52); Doda je stajao pored blatnjavog zida, kao da stražari, ukočen (V.S., 33).

(2) Ponekad se u poziciji subjekta nalazi imenička zamenica:

— Они су пак остали у управљању са жупама независими (Хаџић); а он фук у jezero onako ranjen (Vuk, Prip.); Tamo si kraj samih vrata, stajala ti; sva plava i sveže našminkana, sa ukočenim osmehom (V.S., 107).

4.2.2. Po drugom (b) strukturnom obrascu, PAt se raspoređuje između subjekatskog i predikatskog konstituenta i tada se obično ne izdvaja interpunkcijom. Takve primere registrujemo u jeziku naših starijih pisaca i narodne književnosti:

— гди е Волтеръ све еднако недвижимъ и гордо стояо (Летопис 1844), Спустише га пред Мерине дворе, К њему Мера жива примакнула (Вук, 1. књ.); И под Зворникомъ сватови под градомъ ѣани сѣли с ђевојкомъ (Јб. Стојановић); Ковиље и рано босиле, Што си зелено Тако полегло? (Вук, 1. књ.); Не би л' љуба шрудна заходила (Вук, 1. књ.); Јер ће сад мој син срдий доћи (Вук, Прип.); Пробуди се цар и уилашен преврну узглавицу (Вук, Прип.); Кад се пробуди несретњи отац, вас забуњен нађе све како је снио (Вук, Прип.); Сви остали љекари као шосрамње ни разиђу се куд који (Вук, Прип.).

4.2.3. Inicijalna (c) pozicija PAt-a, koji tada obično prethodi eksplicitnom subjektu, izuzetno je retka u rečeničnoj strukturi srpskog jezika i nesumnjivo je stilistički obeležena:

— Нејоколебимъ остае духомъ Кнезъ (Мушицки), Ойрављен Ранко по двору шета (Вук, 1. књ.); Болан Јово по гори ходио (Вук, 1. књ.); Сузан Јован пред господом дође (Вук, 1. књ.); Za volanom, nagnut napred, sedi crvenokoži albino, izbranog i mladog lica..(V.S., 48).

4.2.4. Ukoliko subjekat nije posebnom rečju imenovan, tada je PAt najčešće iza predikata (što je njegova i inače neobeležena pozicija u savremenom jeziku):

— Sedeli su за спојеним stolovima — oznojeni, pijani i debeljuškasti (V.S., 25); Теško ustaje, razrogačen, kao da je dobio znak iz trener-

skog čoška (V.S., 47); *Sedela sam, obradovana* što mi se mozak izbistrio (V.S. 126); ... sedeli su tamo, *tamni i pogureni* (V.S., 87); Delam sam, ispunjen duhom radiofonskih shema, njihovom nepogrešivom neograničenošću, dubokom snagom njihove jednostavnosti i prostote (V.S., 140); Посѣди сада недвижимъ (Видаковић); садъ тамо управо и припада, *невидимъ* (Летопис 1844), Довати виле, преби јој жиле; Једва утече модра под одар (Вук, 1. књ.), *Мртѣав паде* покрај браца свога (Вук, 2. књ.)³⁰.

4.3. U nekim primerima PAt kongruira sa *objektom* kojem mesto u rečenici otvara prelazna predikacija i koji mora biti ekspliciran imeničkom ili zameničkom leksemom:

— која съ прочими ту его садъ *онако ѿрејещуца окруже* (Видаковић); И мене грѣшнаго, недостоинаго раба твоіего Стефана, *соѿворившаго и ѿринешаго ѿебѣ крѣстѣ сеи*, милостію же твоією и помощію и силою честнаго крѣста, краліа вѣсѣхъ рашскихъ земель и поморскихъ Владислава сохрани и помилуй (Јб. Стојановић); и пободоше се ножеви на сами Петровъ данъ, и остаде ихъ мерѣви на плацу дванаестъ (Јб. Стојановић); *Videla sam* sebe kako ih ispraćam, *omlitavele od umora, pepeljaste od prve zore i već uplašene od pustoši jutarnjih ulica, ružne kao sasušeno crevo* (V.S., 120).

4.4. Po pravilu, u savremenom srpskom jeziku PAt interpunkcijski je izdvojen od ostalih konstituenata. Ta interpunkcijsko-poziciona istaknutost PAt-a može biti realizovana i *parcelacijom*:

— Често сам се мислио, какву да узмем? *Младу, леју и богаѿу* (Игњ. МН); *Ja sam* stajao i ništa nisam umeo da kažem. *Skamenjen* (Pavić, 74); *Sedim* pored ćutljive saputnice. *Smeten, namešteno razdragan* (M.D., 102); *Volela* bi da joj u tome pomognem; *našla* je s kim će; *stisnuta, uplašena* (M.D., 158); *Učestvovao* je u redigovanju telegrama i pisama; *mrk, trom, sklon namigivanju* na levo oko (M.D., 92); *Lebdi; ustreptala* (M.D., 184).

5. Funkcionalno-semantička veza P i PAt-a

Ako sagledavamo funkcionalno-temporalni odnos predikata i predikativnog atributa (up., npr.: /Prilazi uzdrhtala/ i /Uzdrhtala prilazi/), moramo

³⁰ Poslednja tri primera pripadaju, naravno, starijem tipu književnog jezika, a treći je posebno zanimljiv jer se PAt nalazi u poziciji ispred predikata, što je jedinstven slučaj u našem korpusu.

voditi računa o semantičkom i pragmatском aspektu datih rečenica. Iako se u prvom momentu akcija kretanja subjekatskog referenta i njegovo stanje („uzdrhtalosti“) percipiraju kao istovremene, simultane, ne sme se zanemariti pretpostavka da je denotirano stanje moglo nastati pre nego što je preduzeta data akcija. Upotreba PAT-a u preponovanoj poziciji markirana je u tom pogledu. Upravo to što, na primer, afektivna stanja hronološki prethode predikaciji, tj. proistekla su iz nekog ranijeg dejstva ili su uzrokovana delovanjem nekih činilaca na referent pre ostvarivanja akcije obeležene predikatom, ovi primeri sa glagolskim pridevima (posebno sa trpnim) izvedenim od medijskih glagola mogu se dovesti u kauzalno-temporalnu vezu sa predikatom. Npr.: */Zastao je uplašen/* i */Uplašen zastao je/*.

Da su trpni pridevi kondenzatori i drugih adverbijalnih značenja, pokazuje to što se oni mogu transformisati u glagolski predikat koji uspostavlja određeni tip semantičke veze sa njim. Uporedi, na primer: */Neispavana, ona je ipak izdržala da ne spava/*. To povezivanje ovih konstituenata na semantičkom nivou datih rečenica nije predmet našeg istraživanja. Mi smo se ograničile, prevashodno, na sintaksički ugao posmatranja problema.

6. Pridevi u poziciji AAt-a ili PAT-a?

Ovakva mogućnost ostvaruje se jedino kad je subjekatski argument ekspliciran, što, naravno, nije obavezno kod PAT-a. Interpretacija primera sa PAT-om zavisi od komunikativne perspektivizacije iskaza. Da li ćemo neki primer koji zadovoljava prvi uslov (leksikalizovan subjekatski/objekatski argument) tumačiti kao AAt ili kao PAT zavisiće i od rasporeda za nas relevantnih rečeničnih konstituenata (Sb, P, PAT) i od semantike glagola u predikatu odnosno prideva u poziciji PAT-a, kao i od njihove međusobne funkcionalno-semantičke veze:

— Но га дочека некакав човек вас у крваве хаљине обучен, крилат с једнијем оком у глави (Вук, Прип.); *Расло дрво бадемово, ѿанко, високо* (Вук, 1. књ.); *Prolazi* Vasilije Belobrk, *mastan i neobrijan, natrontan* kao u sred zime (V.S., 37); *Domaći ljudi, navikli i otvrdli, podnose* sve to (Crnjanski); *Žedne i čađave, ušle su* u čađavu lađu (Crnjanski).

PAT-om kvalifikuje se, na poseban način, akter neke akcije, stvaranjem jedinstvene predstave o tome kako on u datom momentu izgleda, kako se oseća, u kakvom je stanju ili položaju, što se referentu pripisuje naknadno, kao informacija o njegovom aktuelnom položaju, stanju i sl. Zbog toga se PAT smatra, u našoj literaturi, rečeničnim *dodatkom* predikata kao što su to, uostalom, i priloške odredbe.

7. Zaključak

Posle razmatranja primera iz starijih tipova našeg književnog idioma i savremenog srpskog jezika sa, pre svega, pridevima u poziciji onoga što mi nazivamo PAt-om, izvele smo sledeće zaključke. (1) PAt je onaj član površinske rečenične strukture (u našem slučaju *pridev*), koji se u nju uvrštava preko (a) predikata iz (b) po redosledu druge, kopulativne, koordinirane podležne rečenice, a koji modifikuje značenje jednog od imenskih argumenata u okviru i u toku realizacije glagolske predikacije. (2) To opravdava i naš naziv, PAt, jer on implicira dvostruku sintaksičku povezanost našeg konstituenta i sa imenskim argumentom i sa samim predikatom i kondenzator je paralelne dubinske predikacije. (3) PAt suprotstavlja se At-u i AAt-u ne samo time što se on uvrštava u površinsku rečeničnu strukturu preko predikata, a ova dva konstituenta preko imenskog referenta, već i time što su At i AAt kondenzatori po redosledu prve podležne kopulativne rečenice. (4) PAt ne mora imati ekspliciran subjekatski konstituent (sa kojim kongruira). Ako je ovaj već leksikalizovan, nije obavezno da to bude imenica (što je obavezan uslov za postojanje At). To može biti i anafora, čime se At-u suprotstavljaju PAt i AAt (za uvrštavanje AAt-a u površinsku strukturu mora, međutim, postojati makar anaforski argument). (5) Činjenica da PAt i AAt imaju identična morfološka obeležja (obavezan neodređeni pridevski vid), povezuje ih tako da, u zavisnosti od semantike kako predikata tako i lekseme u poziciji PAt-a, mogu na funkcionalno-semantičkom planu biti veoma bliske kategorije.

LITERATURA

- Barić, Eugenija i dr. (1979). *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija i dr. (1995). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belić, Aleksandar (1939). Apozicija, apozitiv i srodne pojave u slovenskoj rečenici. L'apposition, l'appositif et les faits apparentés dans la proposition slave. *Zbirka odgovora na pitanja. Réponses aux questions. III Međunarodni kongres slavista (slovenskih filologa)*. Beograd: Izdanja Izvršnog odbora. 69–71.
- Belić, Aleksandar (1958). *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku. Lingvistička ispitivanja*. I knjiga. Beograd: Nolit.
- Brabec, Ivan, Mate Hraste i Sreten Živković (1970). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Burzan, Mirjana (1990). *Glagolski pridevi u srpskohrvatskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet — Institut za južnoslovenske jezike.
- Daničić, Đuro (1858). *Srpska sintaksa*. Dio prvi. Beograd.
- Derossi, Zlata (1971–1972). Predikatni atribut. *Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*. 1. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 26–30.

- Grickat, Irena (1961). Prilozi i njihov odnos prema pridevima i pridevskim značenjima. *Naš jezik*. knj. XI. sv. 3–4. Beograd. 69–80.
- Grickat, Irena (1975). *Studije iz istorije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Narodna biblioteka SR Srbije.
- Ivić, Milka (1956). Odnos između kvalitativnog genitiva i kvalitativnog instrumentala. *Naš jezik*. VII/7–10. Beograd. 260–269.
- Ivić, Milka (1983). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta — Biblioteka XX vek.
- Ярцева, В.Н. Главный редактор. (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: „Советская энциклопедия“.
- Katičić, Radoslav (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU — Globus.
- Klajn, Ivan (1978). Pridevske zamenice ili pridevi. *Južnoslovenski filolog*. XXXIV: 17–33.
- Maretić, Prof. Dr T. (1963). *Gramatika hrvatskog ili srpskog književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Minović, Milivoje (1987). *SINTAKSA srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole. Rečenica, padeži, glagolski oblici*. Sarajevo: „Svjetlost“, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sr. Karlovci — Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića — Dobra vest.
- Musić, dr August (1899). Rečenice s participom pret. akt. II u hrvatskom jeziku. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. 140. Zagreb. 59–130.
- Musić, Dr A. (1934). Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. 250. Zagreb. 127–157.
- Peti, Mirko (1979). *Predikatni proširak*. Zagreb: Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva.
- Radivojević, Pavle (1972–1973). Za izmenu termina predikatni atribut. *Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*. 4. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 118–122.
- Radovanović, Milorad (1977). Imenica u funkciji kondenzatora. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*. XX/1 i XX/2. Novi Sad: Matica srpska. 1–162.
- Radovanović, Milorad (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sr. Karlovci — Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića — Dobra vest.
- Simeon, Rikard (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Stanojčić, Živojin i Ljubomir Popović (1999). *Gramatika srpskoga jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*. Beograd — Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva-Zavod za izdavanje udžbenika.
- Stevanović, Mihailo (1962). *Gramatika srpskohrvatskog jezika*. Cetinje.
- Stevanović, M. (1974). *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistem i književno-jezička norma). II Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga.
- Subotić, Ljiljana (1984). Sudbina participa u književnom jeziku Srba u 19. veku. *Prilozi proučavanju jezika*. 20. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike. 5–81.
- Subotić, Ljiljana (1994). Parcelacija rečenice u jeziku srpskih pisaca 19. veka. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. XXVII/1–2:597–603.

- Subotić, Ljiljana (1995). O parcelaciji rečenice (u „Seobama“ M. Crnjanskog i „Hazarskom rečniku“ M. Pavića). *Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Referati i saopštenja*. 23/2. Beograd. 347–353.
- Subotić, Ljiljana (1998). Upotreba participa u književnom jeziku Jovana Sterije Popovića. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. XLI/2: 95–102.
- Topolinjska, Zuzana (1981). Restrikcija nasuprot apozicije: dve vrste atributa imeničke sintagme. *Južnoslovenski filolog*. XXXVII: 1–11.
- Znika, Marija (1988). Odnos atribucije i predikacije. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. Znanstvena biblioteka.